

Werken in den vreemde

Een envelop gefrankeerd met de 12 pf Adolf Hitler, afgestempeld op 25 januari 1944. Geopend en weer afgesloten, aan de achterzijde voorzien van twee vrijwel onleesbare stempels 'geprüft' (gecontroleerd door de censuur). Tot zover niks bijzonders. Aan het adres op de voorzijde te zien is de brief gericht aan een Nederlandse vrouw in Groenlo. En nu komt het: de afzender is een Nederlander, wonende in 'Betriebslager Ostmark' in Holzhausen (Sachsen).

Eigenlijk had de afstempeling met Holzhausen(Sachsen) al een belletje moeten laten rinkelen, maar 'Betriebslager Ostmark' maakt duidelijk, dat wij hier te maken hebben met een brief van een Nederlander, een 'Fremdarbeiter', die te werk gesteld was in Duitsland, vrijwillig of onvrijwillig. Het verschijnsel 'Fremdarbeiter' bestond al vòòr de Tweede Wereldoorlog. Het ging daarbij om vrijwilligers, die werkloos waren en werden aangetrokken door de zich na 1933 razendsnel ontwikkelende Duitse industrie.

Onder deze vrijwilligers bevonden zich toen al veel Nederlanders. Toen de oorlog begon, waren de meesten van hen al weer in het vaderland teruggekeerd. Gaande de oorlog bleek, dat de Duitse (oorlogs)industrie steeds meer arbeidskrachten nodig had, die zij niet meer uit het eigen volk kon recrutereren. Recrutereren gebeurde eigenlijk alleen nog in militaire zin: er waren aan het front steeds meer soldaten nodig. En zo dreigde een logistiek onhoudbare situatie.

Daarom maakten de Duitse bezetters overal in de bezette gebieden propaganda voor werken in Duitsland. Er stond de vrijwilligers, volgens de desbetreffende folders, een goede verzorging en een goed salaris te wachten. Aangetrokken door het 'grote' geld, of door overwegingen die met een een nationaal-socialistische levensovertuiging te maken hadden, verlieten velen huis en haard om te werken in den vreemde. Maar hun aantal bleek op den duur niet groot genoeg.

Begin 1940, dus aan het begin van de bezetting, hadden de Duitsers bijvoorbeeld in Nederland al via de 'Geschäftsgruppe Soziale Verwaltung' enige druk uitgeoefend op werklozen om in het 'Reich' aan de slag te gaan. In het najaar van 1940 werd een wervingsaktie op poten gezet met als gevolg, dat in 1941 al 92000 Nederlanders in de Duitse industrie werkzaam waren.

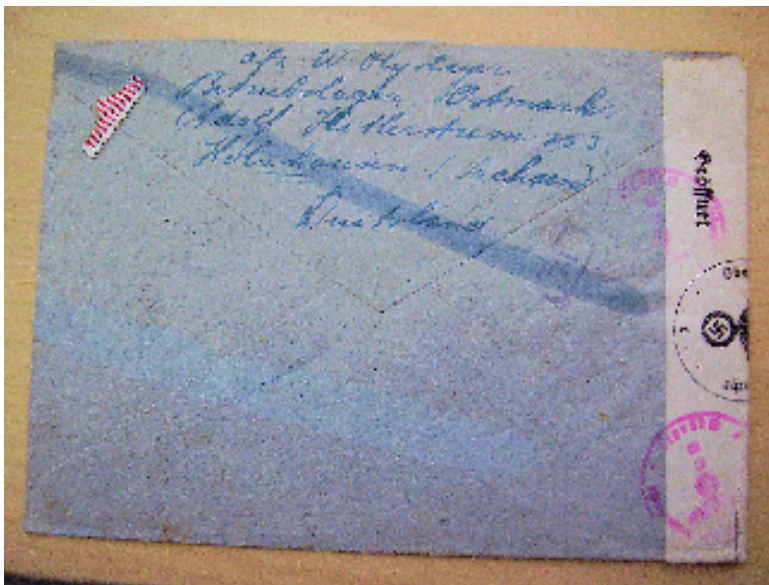
Maar het was nog niet genoeg. In 1942 werd SS-Obergruppenführer Fritz Sauckel 'Generalbevollmächtigter für den Arbeitseinsatz'. Zijn benoeming betekende een omslag in de wijze waarop de Nazi's het probleem van het arbeiderstekort zouden oplossen. Sauckel moest de onvrijwillige tewerkstelling organiseren. Zijn ondergeschikte Fritz Schmidt was verantwoordelijk voor de aanpak in Nederland. Mede op zijn initiatief wordt de 'Nederlandse Arbeidsdienst' opgericht en het zgn. Landoorlogreglement buiten werking gesteld. Dat betekende, dat geen Nederlander zich meer kon beroepen op een Nederlandse wet, die het hem verbood in vreemde (krijgs)dienst te gaan. Werken in Duitsland was van nu af verplicht voor diegenen die in Nederland 'gemist' konden worden. Met het uitkammen van de overigens door ijverige Nederlandse ambtenaren opgestelde arbeiderslijsten toverden de Duitsers in de zgn. 'Hollandaktion' en de 'Programmrüstungsaktion' zo veel potentiële arbeidskrachten tevoorschijn, dat in maart 1943 al 227000 Nederlanders in Duitsland tewerk

waren gesteld. In 1944 en 1945 volgden er nog eens zo'n slordige 120000. En dat bleek nodig, want de fronten werden steeds breder en de oorlogsinspanningen steeds groter. Het aantal vrijwilligers was inmiddels nihil. En dus hielden de Duitsers in de bezette gebieden razzia's om op deze wijze het arbeiderstekort in hun industrie aan te vullen.

Velen, ook in Nederland, probeerden onder deze 'Arbeitseinsatz' uit te komen door onder te duiken. Anderen die de dans niet hadden kunnen ontspringen en in Duitsland tewerkgesteld werden, probeerden hun 'Lager' te ontvluchten. Dat was niet zonder risico, want op vluchten uit een arbeiderskamp stonden flinke straffen. Velen wier vlucht mislukte, kwamen in een van de concentratiekampen terecht.

Dat gold, voorzover we dat kunnen nagaan, gelukkig niet voor de afzender van de onderhavige brief. Hij bevindt zich in januari 1944 in Holzhausen en werkt waarschijnlijk bij de firma Fränkel & Viebahn, die daar al sinds 1922 kachels maakt, waarin je bruinkool kunt stoken. Alleen: kachels maakt deze fabriek helemaal niet meer. Zij heeft zich gespecialiseerd in de vervaardiging van granaathulzen, waarmee aan het front voor een ander soort vuur wordt gezorgd.

Het Arbeiterlager Ostmark bevond zich aan de Adolf Hitlerstrasse en is waarschijnlijk genoemd naar de wijk, waar het lag: de Ostmarksiedlung. Holzhausen lag tegen Leipzig aan en is regelmatig ongenadig gebombardeerd. Dat geldt ook voor de firma Fränkel & Viebahn. Die houdt in 1948 op te bestaan, als de Russen in samenwerking met de Duitse

communisten de kachel hebben aangemaakt met alles wat industrieel nog herinnert aan Nazi-Duitsland. Het bedrijf wordt omgebouwd tot een Volkseigener Betrieb, krijgt de naam: 'Mitteldeutscher Feuerungsbau' en produceert tot 2001.....kachels. Dan is het vuur eruit. De 'Ostmarksiedlung' wordt 'August Bebel'siedlung' en de naam 'Adolf Hitlerstrasse'? Die verdwijnt in de annalen van de geschiedenis. En zelfs de afzender van deze brief is in de vergetelheid verdwenen. Heeft hij de bombardementen overleefd? Is hij weer veilig in het vaderland teruggekeerd? We zullen het nooit weten.

